

Haralds Bruņinieks

Materiālie avoti par nacionālo partizānu kauju Elkšņu mežā 1948. gada 28. jūlijā*

Atslēgas vārdi: nacionālo partizānu bruņotā kustība, Elkšņu mežs, Jēkabpils apriņķis, triecienšautene AK–47

Kopsavilkums

Apsekojot notikuma vietu Jēkabpils novada Kalna pagastā, tika atklāti vairāki lietiskie avoti, kas ļauj gūt informāciju par kaujā pielietotajiem ieročiem no abām sadursmē iesaistītajām pusēm. Spriežot pēc atradumiem, MGB karaspēks bija izmantojis divus Degtyarjova rokas ložmetējus. Maz ticams, ka MGB karaspēka rīcībā ir bijuši tikai divi ložmetēji. Uzbrūkošā MGB karaspēka pusē atrastā PPŠ sistēmas čaulīte liek noprast, ka bijuši arī citi ieroči, par kuriem nav materiālu liecību.

Atklātie nacionālo partizānu ieroči atbilst arhīva dokumentiem un vēsturnieku darbiem par nacionālo partizānu bruņojumu. V. Šimkuns publikācijā izvirzījis problēmjautājumu, kas līdz šim nav pētīts: kāds bija MGB karaspēka vienību apbruņojums? Vai PSRS jaunās triecienšautenes AK–47 izmēģinājuma poligons varēja būt okupēto Baltijas valstu teritorijas? Latvijā pagaidām trūkst pilnvērtīgas, detalizētas informācijas par MGB karaspēka vienību apbruņojumu. Pētniekiem būs jāsniedz atbildes uz daudziem jautājumiem, tai skaitā par MGB karaspēka apbruņojumu. Pilnvērtīgu šīs tēmas izpēti varētu nodrošināt Krievijas Federācijas slepeno fondu atklāšana.

Material Sources about the National Partisan Battle in Elkšņi Forest on July 28, 1948

Key words: National partisans armed movement, Elkšņi Forest, Jēkabpils district, AK-47 assault rifle

Summary

While examining the scene in Kalna parish, Jēkabpils region, several material sources were discovered that allow us to obtain information about the weapons used in the battle from both sides involved in the clash. Judging by the finds, the MGB troops had two Degtyarev hand machine guns. It is unlikely that the MGB troops had only two machine guns. The presence of a PPSH system shell on the side of the attacking MGB troops suggests that there were also other weapons for which there is

* Publikācija tiek īstenota ar Latvijas Zinātnes padomes finansējumu, projekts “Latvijas 20.–21. gadsimta vēsture: sociālā morfoģenēze, mantojums un izaicinājumi”, Nr. VPP-IZM-Vēsture-2023/1-0003.

no material evidence. The discovered weapons of the national partisans correspond to archival documents and works of historians on the armament of the national partisans. The problematic issue raised in Shimkuns publication, which has not been studied so far, is concerned with the kind of armament of the MGB troops. It also raises the question whether the territories of the occupied Baltic States could have been the testing ground for the new AK-47 assault rifle of the USSR. Latvia currently lacks complete, detailed information about the armament of MGB troops. Researchers will have to provide answers to many unanswered questions, including about the armament of MGB troops. A full-fledged study of this topic could be provided by the opening of secret funds of the Russian Federation.

Ievads

Latvijas meži joprojām slēpj informāciju par nacionālo partizānu bruņoto kustību. Publicētie, lietiskie un mutvārdu vēstures avoti atklāj nacionālo partizānu cīņas metodes. Ikviens atrastais avots iekļauj informāciju par iesaistītajām personām un reālajiem notikumiem. Nacionālie partizāni centās no frontālajām sadursmēm izvairīties, jo tās gandrīz vienmēr nesa zaudējumus. Taču izvairīšanās nebija iespējama, jo MGB karaspēks, milicijas vienības, IB kaujinieki, apkarojot nacionālo partizānu bruņoto kustību, devās iznīcināt partizānu apmetnes, veidoja aplenkumus ar būtisku pārsvaru. Nacionālie partizāni, būdami aplenkti, centās aizstāvēties un nepadoties uzbrucējiem, vēršot pret tiem visus savus ieročus.

Detalizēta izpēte par Sēlijas – Aknīstes, Biržu, Elkšņu, Gārsenes, Saukas un Viesītes pagasta – nacionālo partizānu bruņojumu aprakstīta autora monogrāfijā “Nāvi mānot”, raksturota nacionālo partizānu 1948. gada 28. jūlija kauja Elkšņu mežā (Bruņinieks 2022, 213–236, 280–285). Viens no izplatītākajiem ieročiem bija K–98 vācu sistēmas šautene, padomju PPŠ sistēmas mašīnpistole un SVT pusautomātiskā šautene. Nacionālo partizānu bruņojumā no “SS Jagdverband” vienības bija nonākušas divas angļu “Sten–MK 2” mašīnpistoles.

Vēsturnieks Heinrihs Strods, raksturojot partizānu bruņojumu kopumā, secinājis, ka to rīcībā bija Mosina, SVT, AVS–36 šautenes, PPŠ, PPS mašīnpistoles, Degtjarjova rokas ložmetēji. Partizāni visbiežāk izmantoja K–98 vācu šautenes, bijušas arī vācu MP–40 mašīnpistoles, MG–42 rokas ložmetējus un P–08, P–38, beļģu Brauna sistēmas (HP–35) pistoles. Sastopamas čehu mašīnpistoles, padomju TT pistoles, nagani (M–1895) un mazkalibra pistoles, no rokas granātām – padomju F–1 un RGD granātas. Partizānu rīcībā bijuši 5 lielgabali (Strods 2012, 52–57). H. Strods apkopoja informāciju no MGB atņemto ieroču pārskatiem. Nacionālie partizāni ieročus ieguva, atņemot tos no IB kaujiniekiem, kā arī mantojot no vācu militārā dienesta un atkāpjošās vācu armijas. Legalizējoties nacionālie partizāni ieročus ne vienmēr nodeva okupācijas varai (Bruņinieks 2022, 280–289).

No iznīcinātāju bataljonu kaujinieku apbruņojuma var secināt, ka lielāks skaits rokas ložmetēju bija tajos rajonos, kur partizānu bruņotā kustība bija visaktīvākā. Piemēram, Jēkabpils apriņķī IB kaujinieku rīcībā bija 28 rokas ložmetēji. Kopumā Latvijas teritorijā 1948. gada pirmajā ceturksnī IB kaujinieki visvairāk lietojuši

šautenes, no tām 66,4% – vācu sistēmas. Nākamās bijušas mašīnpistoles, no tām 74,7% – padomju sistēmas, bruņojumā bija pistoles, visvairāk vācu P-08 – 40 (9%), un granātas – visvairāk padomju sistēmas F1 rokasgranātas. No rokas ložmetējiem visvairāk tika lietots padomju Degtjarjova sistēmas ložmetējs – (75,5%) (Strods 1996, 372–376). Nacionālo partizānu bruņoto kustību apkaroja arī PSRS NKVD 5. speciālo uzdevumu divīzijas strēlnieku 143. un 36. pulks, sakomplektēti no īpaši uzticamiem karavīriem, labi apbruņotiem ar automātiskajiem ieročiem, mīnmetējiem un snaiperu šautenēm (Strods 2012, 67). Autors plašāk nav paskaidrojis, kādas sistēmas ieroči ietilpa apbruņojumā: vai tās bija mašīnpistoles, ložmetēji u. c. Vēsturnieks Zigmārs Turčinskis norāda, ka Latvijā avoti par MGB un NKVD karaspēka vienību darbību ir saglabājušies trūcīgi un fragmentāri (Turčinskis 2007, 94).

PSRS tika veikts milzīgs pētniecības, inženierijas, projektēšanas un tehnoloģiskais darbs, lai radītu jaunus ieročus un munīciju veidus. Viens no veiksmīgākajiem ieročiem bija triecienšautenes AK-47 izgatavošana. Maksims Popenkers (1973) ir aplūkojis ieroča izgatavošanas vēsturi un iekļaušanu padomju armijas apbruņojumā (Popenkers 2021, 1–304). Jāatzīmē, ka pirmie AK-47 eksemplāri tika izgatavoti jau 1948. gadā (Rozhdenie avtomata). Nav zināms, kur notika šie militārie testi un kādās karaspēka vienībās tie nonāca. Vēsturnieks Ainārs Bambals, atsaucoties uz krievu vēsturnieku V. Polikarpovu, raksta, ka dokuments “sāks runāt tikai tad, kad pētniekiem būs pieejami okupācijas varas drošības orgānu dokumenti” (Bambals 2012, 203). Ruslans Čumaks raksturoja ieroču agrīno attīstību, veica tehnisko analīzi. Autors apraksta triecienšautenes AK-47 izstrādes vēsturi un tā masveida ražošanas uzsākšanu Iževskas mašīnbūves rūpnīcā 1949. gadā (Čumaks 2021, 1–600). Aleksandrs Žuks (1922–2002) apraksta vairāku ieroču vēsturi un tehniskos parametrus (Žuks 1992, 567, 608).

Nereti IB kaujinieku ieroči nokļuva partizānu rīcībā, piemēram, Z. Turčinskis min gadījumu Valkas apriņķī, kad kaujinieki bez cīņas atdevuši 50 šautenes; kopumā uz 1945. gada aprīli Valkas apriņķī no 587 ieroču vienībām bijušas 520 šautenes, 64 mašīnpistoles un 3 ložmetēji (Turčinskis 2011, 34). H. Strods ir norādījis padomju varas nolūku apzināti miksēt ieroču markas, lai dažādu sistēmu atņemtie ieroči no IB kaujiniekiem radītu partizāniem grūtības munīcijas sagādē (Strods 1996, 376). Arī okupācijas varas karaspēka vienības vairākkārt ieguva ieročus no partizāniem. Valkas apriņķa Trikātas pagasta teritorijā 1945. gada rudenī partizāni, bēgot no uzbrucējiem, pameta 1 rokas ložmetēju, 1 šauteni, 4 rokas granātas un 450 patronu (Turčinskis 2011, 102). Bēgšana bija izplatīts nacionālo partizānu paņēmiens, lai izvairītos no sadursmes. Arī Valmieras apriņķī 1945. gada 28. jūnijā, iesaistot 40 NKVD karaspēka karavīrus un 10 IB kaujiniekus, pārsteidza “nelegālistus”, kuri metās bēgt no bunkura, nepaņēmuši ieročus (Ratnieks 2018, 75). Tāpat no kritušajiem partizāniem Abrenes apriņķa Tilžas pagastā 1948. gada rudenī IB kaujinieki izņēma 2 šautenes un 130 patronas (Turčinskis 2021, 285).

Latvijas pierobežā bija izteikta sadarbība starp latviešu un lietuviešu partizāniem, veidojot kopīgas grupas un uzbrūkot padomju varas aktīvistiem un okupācijas varas amatpersonām (Bruņinieks 2022, 101–108). Rokišķu apkārtnē partizānu vienības

parādījās ļoti ātri, jo Lietuvas ziemeļaustrumu teritorija bija viena no pirmajām, ko ieņēma Sarkanā armija, un sākās mobilizācija. Pēc MGB karaspēka vienību meža “ķemmēšanām” lietuviešu partizāni pārgāja Latvijas teritorijā. 1944.–1945. gadā pretošanās okupācijas režīmam Rokišķu apkārtnē bija aktīvāka nekā daudzos citos Lietuvas apriņķos (Kazulenas 2002, 8–10). Lietuvas brīvības cīnītāji centās iemūžināt savu cīņu fotogrāfijās, lai nākamās paaudzes zinātu patiesu vēsturi.

Rokišķu apriņķa brīvības cīnītāju fotogrāfijās (Kazulenas 2002, 1–94) var redzēt, ka lietuviešu partizāni bijuši bruņoti ar padomju PPŠ, PPS, PPD sistēmas mašīnpistolēm, SVT pusautomātiskajām šautenēm, Mosina šautenēm, Degtjarjova rokas ložmetējiem, vācu K–98 šautenēm, MP–40 mašīnpistolēm, MG–42 un franču “Šaterlo” rokas ložmetējiem (Kazulenas 2002, 12–75). Vairākās fotogrāfijās ir nenosakāmas sistēmas šautenes, pistoles un rokas granātas. Daudzi lietuvieši bija ienākuši Latvijas teritorijā un veidoja kopējas apmetnes, ar savu bruņojumu piedalījās pretpadomju akcijās, frontālajās sadursmēs pret okupācijas karaspēka vienībām. Grāmatā minēti arī latviešu partizāni, to vidū Jāzepa Friča grupas partizāns Voldemārs Drozdovskis.

Vēsturniece Nijole Gaiškaite akcentējusi lietuviešu mobilo vienību nozīmi, kas ātri manevrēja ar zirgu pajūgiem un kamanām. Uzbrūkot ienaidniekiem negaidīti, iznīcinot tos un rekvizējot ieročus, pēc operācijām partizānu vienības atgriezās savās saimniecībās un turpināja darbu. Lietuvas partizānu rīcībā bijuši arī lielgabali (Gaiškaite 1996, 18).

1. att. Kanāls, kurā nacionālie partizāni uzsāka kauju Jēkabpils novada Sūpes purva apkārtnē.

Foto: H. Bruņinieks, 2023.

Kopumā redzams, ka nacionālie partizāni bijuši bruņoti ar dažādu sistēmu ieročiem, ko ieguva trofeju veidā, kā arī no dienesta vācu militārajos formējumos un vācu okupācijas perioda atstātajiem ieročiem.

Šī pētījuma mērķis ir vērsts uz konkrēta vēstures notikuma – 1948. gada 28. jūlija kaujas – ieroču arsenāla izpēti ar fokusu uz AK–47 triecienshaušanas iespējamo

pielietojumu no MGB karaspēka puses. Tiek aktualizēts jautājums, vai triecienšautenes eksperimentālā izmēģināšana ir notikusi Baltijas okupētajās valstīs.

Pētījuma uzdevums ir atklāt kaujas notikuma vietu, apzināt lietiskos avotus, veikt salīdzināšanu ar arhīva materiāliem, mutvārdu vēstures avotiem un zinātnisko literatūru. Avotu atlasei tika izmantota vēsturiski salīdzinošā metode, metodoloģisko pieeju pilnveidoja tēmas historiogrāfija.

Liecības no notikuma vietas

Apsekojot kaujas vietu Jēkabpils novada Kalna pagastā (GPS koordinātes 56.260585; 25.688099), tika atklāti vairāki lietiskie avoti. 40 metru attālumā uz rietumiem no grāvja puses (partizānu kaujas vieta – skat. 1. att.) tika atrastas daudzas izšautas Mosina sistēmas patronu čaulītes (7,62 x 54 mm), kas liecina, ka tur MGB karaspēka vienība pielietojusi Degtjarjova rokas ložmetēju. Turpat apmēram 33 metru attālumā no grāvja uz dienvidu pusi rietumu virzienā atradies otrs Degtjarjova ložmetējs, atrastas tādas pašas čaulītes, veidojot krustuguni (skat. 2. att.). Uguns blīvumu aprakstīja Vlads Šimkuns (1927), atceroties, ka šāvienu cirtuši zarus kā ar izkapti (Bruņinieks 2022, 222). 20 metru attālumā no mežabrāļu pozīcijām tika atrasts padomju sistēmas F–1 rokas granātas drošinātājs (skat. 3. att.), kas sasaucas ar kaujas aprakstā minēto granātu no MGB karaspēka vienības puses.

2. att. Mauzera, Mosina patronas un čaulītes, nesprāgusi F1 rokas granāta Jēkabpils novada Sūpes purva apkārtnē. Foto: H. Bruņinieks, 2023.

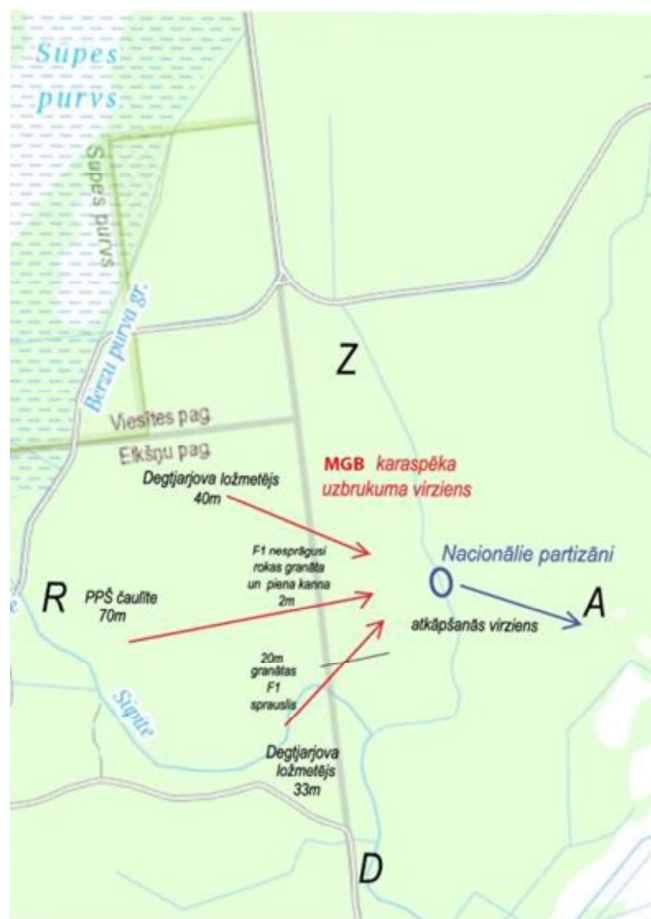
3. att. Cauršauta piena kanna Jēkabpils novada Sūpes purva apkārtnē. Foto: H. Bruņinieks, 2023.

4. att. 1948. gada 28. jūlija kaujas lietiskie avoti Jēkabpils novada Sūpes purva apkārtnē.
Foto: H. Bruņinieks, 2023.

70 metru attālumā uz rietumiem tika atrasta viena izšauta PPŠ sistēmas čaulīte, kas liecina par 7,62 x 25 mm kalibra patronas pielietošanu, ticamāk, šauts ar TTT pistoli no MGB karaspēka vienības puses. Pie grāvja malas 2 metru attālumā uz rietumiem tika atrasta viena nesprāgusi padomju bruņojuma F-1 rokas granāta (skat. 4. att.), kas, iespējams, varēja būt arī partizānu mestā granāta, kura nav sprāgusi; to minēja V. Šimkuns savās atmiņās (Bruņinieks 2022, 222).

Grāvis ir ticis tīrīts un padziļināts, tāpēc kaujas laikā atstātie priekšmeti (skat. 5. att.) nonākuši uzbēruma malā, nav izslēgts, ka laika gaitā tos varēja pārvietot arī cilvēki. Turpat netālu no grāvja malas atradās piena kanna (skat. 3. att.). Šis atradums apstiprina avotu ziņas par to, ka glābjoties partizāni atstāja kaujas vietu, pametot ēdienu tranšējā (Kažemekaites Aldonas stāsts; LNA LVA, 1986. f., 1. apr., 41257. 1., 3. sēj., 241).

5. att. 1948. gada 28. jūlija kaujas rekonstrukcija Jēkabpils novada Sūpes purva apkārtnē.

Foto: H. Bruņinieks, 2023.

Virzienā uz rietumiem no uzbrūkošā karaspēka vienības puses tika atrasta viena piecu kapeiku monēta (1946. gada izlaidums), ļoti iespējams, ka tā piederējusi, kādam MGB karavīram. Par MGB karaspēka kritušajiem un ievainotajiem no vienības puses ziņu nav (LNA LVA, 1986. f., 1. apr., 41257. l., 3. sēj., 241). Tas liek uzdot jautājumu, vai tiešām, cīnoties veselas stundas garumā un atstājot tik daudz pierādījumu par šaušanu, iztika bez upuriem? V. Šimkuns apgalvo, ka bijuši cietušie arī no MGB karaspēka vienības (Kaunietis 2001, 617). Grāvja pretējā malā uz austrumiem tika atrasta brauniņa tipa patrona, PPŠ sistēmas čaulīte, Mauzera patrona (7,92 x 57 mm) un Mosina sistēmas patronas un čaulītes, viena vācu armijas pusautomātiskās šautenes “Mauser Gewehr 43” aptvere ar patronām (skat. 5. attēlu).

Salīdzinot atklātos lietiskos avotus ar arhīva materiāliem, var apgalvot, ka mežabrāļu bruņojumā bijuši kā vācu armijas ieroči: Mauser K–98 šautenes, (MG–42 ložmetējs, Walther P–38 piederēja kaujā kritušajam Pēterim Buceniekam), P–08, brauniņš, tā padomju ieroči: PPŠ sistēmas mašīnpistoles, Degtjarjova sistēmas ložmetējs DP–28 (Jānim Indānam), Mosina sistēmas šautenes un franču karabīne (kaujā kritušajam Albertam Stūrānam). Tika izmantotas dažādu sistēmu rokas granātas, ieskaitot F–1 (Bruņinieks 2022, 280–285; 378; LNA LVA, 1986. f., 1. apr., 41257. l., 3. sēj., 241). Turpat aiz grāvja austrumu virzienā tika atrastas 3 izšautas lodes, viena deformēta ar spicu uzgali (neidentificējama – 6,51 grams); ja pieņem, ka tā ir Mosina

sistēmas, tad deformējoties zaudējusi turpat 40% svara. Otrā lode no P08 sistēmas, kas, ticamāk, piederējusi mežabrāļu bruņojumam. Trešā lode ar spico uzgali, visticamāk, ir no Mosina sistēmas ieročiem un raidīta no MGB karaspēka vienības puses.

Pretrunīgi viedokļi par AK–47 iespējamo pielietojumu

Pats pretrunīgākais jautājums ir saistīts ar V. Šimkuna atmiņām par šajā kaujā it kā pielietoto triecienšauteni AK–47 no MGB karaspēka vienības puses (Kaunietis 2001, 617). Vēsturnieks Jānis Viļums kritiski vērtējis AK–47 pielietojumu, pamatojot, ka trūkst materiālo liecību (Viļums 2023, 223–224). Nozīmīgs ir Lietuvas Žemaitijas apriņķa Šatrijas brigādes partizānu sakarnieka Adoma Gedvila (dz. 1931) video stāstījums par AK–47 pielietojumu Lietuvas rietumu daļā Žemaitijā. 1949. gada 21. maijā notikusi MGB karaspēka sadursme ar lietuviešu partizāniem Telšu rajonā, kur grupa iznīcinājusi divus MGB karaspēka virsniekus, tos ielencot. No kritušajiem MGB virsniekiem partizāni paņēmuši divas AK–47 triecienšautenes, paši partizāni pārgērbusies kritušo virsnieku formās un izgājuši no aplenkuma ar visiem ieročiem. Partizāniem līdzī bijusi arī AK–47 triecienšautēju kaste, uz kuras varēja nolasīt šī ieroča modeli (Adoma Gedvila video).

A. Gedvila mutvārdu liecību papildina pētījums, kurā norādīts, ka Telšu rajonā, Dieva Krēsla mežā 1949. gada 21. maija rītā MGB karaspēka vienība no Telšiem ielencā lielu daļu meža, kurā slēpās partizāni. Kaujas laikā tika nogalināti septiņi partizāni, tostarp Šatrijas grupas komandieris Alouzs Mažutis – Šarūns. Četri partizāni tika saņemti gūstā, no kuriem trīs guva smagus ievainojumus. Rotas komandierim Edmundam Rekašam – Lakūnam un Steponam Rekašam – Dariusam izdevās izlauzties no aplenkuma (Dalius Žygelis, Alfredas Jonušas 2014, 48–53).

Salīdzinot šos divus informācijas avotus, noprotams, ka A. Gedvila liecība nav pretrunā ar arhīva dokumentiem, kas publicēti žurnālā. Tāpat mutvārdu vēstures avota ziņas sakrīt ar arhīva dokumentu datiem par divu partizānu izglābšanos.

Analizējot V. Šimkuna teikto par triecienšautenes AK–47 pielietošanu, ir svarīgi saprast, ka līdz ar PSRS aizsardzības ministra Dmitrija Ustinova 1948. gada 21. janvāra pavēli Nr. 18 Iževskas motorrūpnīcai bija uzticēta tehniskās dokumentācijas izstrāde un Kalašņikova AK–47 triecienšautenes eksperimentālās partijas ražošana. To veica līdz 1948. gada 1. jūnijam, izgatavojot 1 500 AK–47 triecienšautenes. Pēc veiksmīgiem 1948. gada militārajiem testiem 1949. gadā AK–47 tika iekļauts PSRS bruņojumā (Rozhdenie avtomata). Minētais fakts neizslēdz iespējamību, ka AK–47 izmēģinājumi tika veikti arī karaspēka daļās un, visticamāk, tur, kur notika kaujas operācijas. Okupētajās Baltijas valstīs vēl turpinājās bruņotā pretošanās. Sēlijas nacionālā partizāna V. Šimkuna atmiņas nav pretrunā ne ar triecienšautenes izgatavošanas laiku, ne tā iespējamo pielietojuma hronoloģiju (kauja notika 1948. gada 28. jūlijā). Neskatoties uz to, ka ekspedīcijas laikā netika atrasti lietiskie avoti par AK–47 triecienšautenes pielietojumu, izvirzītais jautājums nav zaudējis savu aktualitāti. Ir atrasti divi vēstures avoti ar informāciju, ka AK–47 triecienšautenes tika pielietotas, apkarojot Baltijas valstu nacionālos partizānus.

Pagātnes notikumu izpratnē ir svarīgi analizēt un saprast indivīda iepriekš paustās liecības par līdzīgiem notikumiem. Piemēram, V. Šimkuna un Ē. Ribuļa (1936–2018) atmiņas atklāj citu līdzīgu epizodi par Mārtiņa Pokļevinska (1902–1951) sagūstīšanu. Abi liecinieki apgalvo, ka M. Pokļevinskim satvertas rokas un tas ticis sasiets (Kaunietis 2001, 616; Ribulis 2017, 173). Līdzīgs stāstījums ir V. Šimkunam par nacionālā partizāna Pētera Bucenieka (1910–1948) izglābšanos no MGB aresta, kas sasaucas ar pratināmās Zentas Dobulānes (1924) liecību (Kaunietis 2001, 617–619; LNA LVA, 1986. f., 1. apr., 41257. 1., 1. sēj., 95, 96. lp.). Šie avoti liek secināt, ka, atgriežoties grupā, M. Pokļevinskis un P. Bucenieks ir izstāstījuši par savu sagūstīšanu. Visticamāk, M. Pokļevinskis atklāja arī par MGB karaspēka vienības jauno bruņojumu.

V. Šimkuns kaujas laikā nevarēja redzēt AK–47 triecienšauteni un savu atmiņu stāstījumu balstījis uz M. Pokļevinska teikto. Historiogrāfijā norādīts, ka Latvijā no citiem PSRS reģioniem ieradās vairākas MGB karaspēka vienības, kas saskan ar V. Šimkuna stāstīto, ka vienība nākusi no Rīgas (Strods 2012, 65; Kaunietis 2001, 616–617). Ļoti iespējams, ka tā varēja būt kāda speciālā vienība, jo uz M. Pokļevinski kā MGB aģentu palāvās MGB drošības dienests, par to tika informēts pats PSRS MGB īpašās sanāksmes sekretariāta vadītājs ģenerālmajors A. Esaulovs (LNA LVA, 1986. f., 1. apr., 40244. 1., 1. sēj., 54). Lietuvas piemērs ļauj izdarīt pieņēmumu, ka ieroču pielietojumu varēja ierobežot konkrētās situācijās. Ierocis varēja tikt izmantots M. Pokļevinska konvojēšanā, bet kaujas laikā, visdrīzāk, to nepielietoja.

Nobeigums

Ekspedīcijas gaitā atklātie avoti ļauj rekonstruēt kaujas norisi un gūt informāciju par pielietotajiem ieročiem no abām sadursmē iesaistītajām pusēm. Jāsecina, ka MGB karaspēks uzbrucis no rietumiem austrumu virzienā, izmantojis divus Degtarjova rokas ložmetējus, veidojot krustuguni. Apsekojot kaujas norises vietu, nevarēja atrast pēdas par citu sistēmu ieroču modeļiem, izņemot vienu izšautu padomju bruņojuma 7,62 x 25 mm kalibra patronu. Maz ticams, ka MGB iekšlietu karaspēka vienībai būtu bijuši tikai 2 Degtarjova ložmetēji, tiem, iespējams, bija vēl citi automātiskie ieroči, kas paredzēti tuvcināi.

Nacionālo partizānu pielietotie ieroči kaujas vietā atbilda tiem, kas minēti pētījumā par Sēlijas nacionālo partizānu bruņoto kustību. Kaujas laikā mežabrāļi ir pielietojuši ieročus, kas pielādējas ar Mosina un TT sistēmas (7,62 x 25 mm) patronām, tās varēja būt padomju Mosina sistēmas šautenes, PPŠ mašīnpistoles, Degtarjova ložmetējs. Tāpat tikušas lietotas vācu Mauzer K–98 sistēmas šautenes un pusautomātiskā “Mauser Gewehr 43”, MG–2 ložmetējs. Grupas rīcībā bija pistoles P–38, P–08, Brauniņa sistēmas pistole, franču karabīne un padomju bruņojuma F–1 rokas granātas.

V. Šimkuna stāsts izvirzījis līdz šim nepētītus jautājumus: kāds bija MGB karaspēka vienību apbruņojums? Vai PSRS jaunās triecienšautenes AK–47 izmēģinājuma poligons varēja būt okupēto Baltijas valstu teritorijas? Latvijā pieejamie avoti un tēmas historiogrāfija sniedz vispārēju ieskatu, bet ne pilnvērtīgu, detalizētu informāciju par MGB karaspēka vienību apbruņojumu. Okupācijas varas rīcībā var

saskatīt politiskus motīvus, kas ietekmēja to, kā tika atspoguļota informācija par zaudējumiem un bruņoto kustību. Pētniekiem būs jāsaņem ar daudziem neatbildētiem jautājumiem, tostarp ar avotu deficītu par MGB karaspēka apbruņojumu. Pilnvērtīga šīs tēmas izpēte nākotnē būs atkarīga no Krievijas slepenajiem arhīviem, kuru atklāšana var izmainīt vēstures atspoguļojumu minēto jautājumu lokā.

Saīsinājumi

IB – Iznīcinātāju bataljons

MGB – (Ministerstvo gosudarstvennoj bezopasnosti) – Valsts drošības ministrija

NKVD – (Narodnyj komissariat vnutrennih del) – Iekšlietu tautas komisariāts

PSRS – Padomju Sociālistisko Republiku Savienība

Avotu un literatūras saraksts

(Bruņinieks 2023) H. Bruņinieka ekspedīcija uz Jēkabpils novada Kalna pagasta Sūpes purva apkārtni 2023. gada oktobrī (ekspedīcijas vākums atrodas autora krājumā).

LNA LVA, 1986. f. (Latvijas PSR Valsts drošības komitejas (VDK) par sevišķi bīstamiem pretvalstiskiem noziegumiem apsūdzēto personu krimināllietas), 1. apr., 41257. l. (Jānis Slīpais, Mārtiņa d.), 3. sēj.

LNA LVA, 1986. f., 1. apr., 40244. 1. (Voldemārs Daugavietis Aleksandra d.), 1. sēj., uzraudzības lieta.

Kažemekaite Aldonas stāsts, pierakstīja G. Kažemekaite Jēkabpils novada, Kalna pagasts 2024. gada 27. janvārī, pieraksts (latviešu valoda) glabājas autora krājumā.

Gedvila Adoma stāsts, ierakstīja H. Bruņinieks Lietuva, Klaipēda 2024. gada 14. martā, ieraksts (lietuviešu valodā, ar tulkojumu krievu valodā, 22 min.) glabājas autora krājumā.

Bambals, A. (2012) *Latvijas PSR represīvo iestāžu dokumenti kā vēstures avots (1940–1941; 1944–1991)*. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte.

Bruņinieks, H. (2022) *Nāvi mānot. Sēlijas – Aknīstes, Biržu, Elkšņu, Gārsenes, Saukas, Susējas un Viesītes pagasta – nacionālie partizāni 1944.–1952. gads*. Rīga: Latvijas mediji.

Chumak, R. (2021) *AK-47. Istorija sozdanija i prinjatija na vooruzhenie Sovetskoj armii: istoricheskoe izdanie (AK-47)*. Sankt-Peterburg: Atlant.

Gaškaitė, N. et al. (1996) *Lietuvos partizanai 1944–1953 m.* Kaunas: Lietuvos politinių kalinių sąjunga.

Kaunietis, R. (2001) *Aukštaitijos partizanų prisiminimai*. Vilņa: Tautos fondas. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimas, aukų rėmimo ir atminimo fondas.

Kazulenaitis, A. (2005) *Rožinskio krašto laisvės kovotojai*. Vilņa: Atkula.

Popenker, M. R. (2021) *Istorija avtomata v SSSR i Rossii*. Sankt-Peterburg: Atlant.

Ratnieks, R. (2018) *Nacionālo partizānu grupu veidošanās un darbība Ziemeļrietumvidzemē 1944. gada rudenī – 1945. gadā*. *Latvijas Universitātes žurnāls Vēsture*, Nr. 5.

Ribulis, Ē. (2017) *Laikmetu griežos. Ormaņkalna stāsti, Dzīve – dzīvīte*. Ogre: Ogres politiski represēto klubs.

Rozhdenie avtomata Kalashnikova AK–47. *Aksion*.
<https://www.axion.ru/kalashnikov-100/> (12.03.2024.)

Strods, H. (1996) *Latvijas nacionālo partizānu karš, 1944–1956*. Rīga: Preses nams.

Strods, H. (2012) *Nacionālo partizānu karš, 1944–1956*. Latvijas vēstures mazā bibliotēka. Rīga: LU.

Turčinskis, Z. (2007) *Karš pēc kara: Latvijas nacionālo partizānu cīņas 20. gadsimta 40. gadu beigās – 50. gadu sākumā*. Rīga: Latvijas okupācijas muzeja biedrība.

Turčinskis, Z. (2011) *Ziemeļvidzemes mežabrāļi, 1944.–1953. gads*. Rīga: Latvijas mediji.

Turčinskis, Z. (2021) *Ziemeļlatgales Neatkarības vienība. Pretošanās padomju okupācijai, 1944.–1954. gads*. Rīga: Latvijas mediji.

Viļums, J. (2023) Latvijas nacionālo partizānu darbība 1944. gadā – 50. gados: Atspoguļojums Latvijas historiogrāfijā. *Latvijas Vēstures institūta žurnāls*, Nr. 2.

Zhuk, A. B. (1992) *Strelkovoe oruzhie (Revolvery, pistolety, vintovki, pistolety-pulemety i avtomaty*. Moskva: Vojennoje izdatelstvo.

Žygelis, D., Jonušas, A. (2014) 1949-ųjų gegužės 21-oji. Dievo Krėslo miško kautynės. *Karys*, Nr. 5: 46–53.

https://www.kariuomene.lt/data/public/uploads/2021/04/2014-karys_nr.5_internetui.pdf